

KUUSALU LINNUS (Väljavõtteid artiklist)

(Äratrükk ERK 7/8 1936.)

Kuusalu linnus või kohaliku nimetuse järele “Linnaase”, “Linnapao” ehk “Pajulinn” erineb mitmeti meie tavalistest linnustest. Oma tasasele maale ehitatud ringvalliga kuulub see nn. maalinnade tüüpi, mida esineb Eestis kõige enam saartel, vähemal määral aga ka Lääne- ja Harjumaal, nagu näiteks meie suuremaid ja tuntumaid muinaslinna Varbola. Kuusalu linnus erineb aga ka neist selle poolest, et pole ehitatud mitte kuivale maale, vaid sohu, nagu mõned teisedki linnused, millede arv aga pole suur – näiteks Alulinn Virumaal Lügänu kihelkonnas ja mõned vähem kindlad linnused ehk pelgupaigad. Linnust piirav vall moodustab tänapäeval vaid üsna madala ringi, mis ületab ümbritsevat pinda vaid umbes paarikümne sm võrra ja ei torka silma mitte niipalju oma kõrguse kui kivise, kuiva pinna ja sellest tingitud erineva taimkatte värvingu poolest.

Linnus asub Kuusalu kirikust 0,75 km põhja pool, 200 m ida pool teed, mis keerab samanimelise küla Kapa talu kohalt suurelt Tallinna – Narva maanteelt Kuusalu alevi poole, Tatsu-Mardi talu krundil, mille omanikuks J. Luuk (üsna väike põhjapoolne osa kuulub ka Kapa talule). Nagu nimetatud, asub linnus keset väikest põhja – lõuna suunas pikergust turbasood, mis piiratud suhteliselt kõrgete kallastega. Sood läbis vanasti ojake, mis nüüd ära juhitud kraavidesse. Selle tagajärjel on soo praegu kaunis kuiv ja seda on koguni küntud; kuid vanemad külaelanikud mäletavad, et see oli enne kraavitamist täiesti tüma, kuhu juurdepääs isegi kuival aastaajal oli peaaegu võimatu.

Linnusena kasutatud, madala vallga piiratud ala on ovaalne SSW – NNO suunas 80 pikk, ristisuunas 50 m lai. ... Üheks huvitavamaks kaevamiste osaks osutus vall ise. Selgus, et selle ehitus, mis pealegi oli haruldaselt tervena säilinud, oli hästi läbi mõeldud ja kohandatud oludega. Nimelt oli turbapinnale valli alla laotud hagu ja igasugust risu, millest oli alles puukoori, üksikuid oksid, käbisid jne. Selle peale oli laotud väga korralikult kahes, kohati koguni kolmes kihis 3 – 4 m pikkusi, 10 – 12 sm jämedusi männilatte, kusjuures alumise kihi latid olid valli pikkussuunas, pealmised ristisuunas. ...

Nende puualuste otstarve on selge – nad pidid ära hoidma kivide vajumist sohu.

...

Vall ise koosnes pae- ja raudkividest, kusjuures esimesed olid laotud lapiti müüri sarnaselt valli äärtele ja vist ka keskele, kuna vahed olid täidetud raudkividega. Kõike seda kattis paeklibu ja mullasegu. Kohaliku rahva jutu

järele olevat vallilt ära veetud ehituste tarvis tublisti kive, nii et vall olnud vanasti märksa kõrgem (umb. rinnakõrgune).

...

Ka linnuse seesmine pind pakkus huvitavat pilti. Kõigepealt tuli eemaldada ülalmainitud 30 – 40 sm paksune pruunikas madal soo turbakiht ... Selle pealmise turbakihi all oli must kultuurikiht, mis sisaldas rohkesti süsi. Suurimaks üllatuseks olid siin suurte viljatagavarade jäänused söestunud viljaterade näol, mis katsid pinda kohati kompaktse 10 – 12 sm paksuse kihina. ... Viljakihi hulgas oli ühes kohas ka herneid.

...

Leidudest, mis olid kõik ühel tasapinnal põlenud viljakihiga ja suurelt osalt selle sees, mainitagu eeskätt keraamikat, mida esines seal üsna tihedalt, umbes 160 leiukohal, enamasti pesadena koos – nagu savinõud tegelikult olidki purunenud. Sagedasti oli savinõukildude juures ka loomaluud. Nende hulgas oli kõige rohkem veise luud, esines aga ka kodusiga, lammas, kits ja koer. Kohati jäi mulje, et luud olid ühenduses savinõudega – nähtavasti jäänustena lihast, mida hoiti savinõudes.

...

Peale keraamika leiti teisigi esemeid. Mainitagu näiteks saviainest *valem* mingisuguste metallplaadikeste valamiseks... Niisuguseid plaadikesi tarvitati arvatavasti vöönaastudena. Leiti ka kaks sulanud tina katkendit. Edasi oli seal miski kõver luuriist väikese õõnega, mille ääres kahel pool augukesi ja ühe teise sarnase riista katkendeid; siis veel 2 luisku, mõned ovaalsed sileda pinnaga kivimunakad, mida tarvitati võib olla jahvatamiseks, lõpuks veel kaks klaashelmest, millest teine fassseeritud tumepruunil foonil punaste silmade ja roheka keskkohaga ja teine ümarik, puna-valgete kaartega tumesinisel põhjal. Kõik need leiud annavad näpunäiteid linnuse dateerimiseks. ... Kuusalu linnuselt leitud helmestega sarnanevaid eksemplare esineb tihti meie noorema raua-aja leidude hulgas. Helmeste ilustamisviis teist värvi täppide või mügaratega on vana tehnika, mis õitses lõunas, Doonaumail juba varem ja keskmisel raua-ajal, kust nad on levinud pea üle terve Eururopa.

...

Kuusalu muinaslinna leiud annavad läbilõike tolle aja elanikkude kultuurilisest tasapinnast. Hulgaviisi leitud terviljade tagavarad osutavad õitsvale põllundusele. Veelgi enam: prof. N. Rootsi poolt määratud viljaterad näitavad, et põllundus polnud ühekülgne, vaid kasvatati otra, nisu ja rukist, peale selle hernest. Ülalmainitud loomaluud annavad tunnistust karjapidamisest, nagu teiselt poolt linnuselt leitud valem osutab käsitööle.

...

Kuusalu küla ja alevi vahelise maantee äärest (leiti) viimase laiendamisel aare-leid, mis koosnes 355-st saksa ja anglosaksi mündist ning ühest hõbedast kaelarast ja kahest filigraanilustistega helmest. Mündid kuuluvad 11. – 12. sajandisse ja on tulnud siia kaubanduslikul teel. Arvatavasti olid nad maha maetud mingisuguse hädaohu puhul. Kui me

vaatleme Kuusalu linnuse ümbruskonnas tänapäevani säilinud kinnismuistiseid, siis torkab silma usulise eluga seoses olevate muinasjäänuste rohkus, nii et jääb mulje, nagu oleks siin olnud ka miski usundiline keskkoh. Tõepoolest on Eestis vähe neid kohti, kus oleks läbistikku koondunud nii palju ohvrikive, hiiekohti jne. Linnust piirava soo läänekaldal voolab hiieallikas, "Silmaalikkas"; selle kõrval on lohkodega ohvrikivi ja mõni meeter eemal teine, nüüd ehitatud kiviaia sisse (nn. Laurentsi kivi, millel peale lohkode veel katoliku usu sümboolseid märke) ... Linnusest 1 km põhja pool Tülivere talu maal on kuulus püha tamm. Peale selle elab rahva hulgas mälestus mitmest hiiesalust, mis piiranud linnust igalt poolt.

...

Võib arvata, et mõne sõja- või rüüstamiskäigu puhul linnus häviski tules, mida tõendab söestunud kultuurkiht. Peame jääma lootma, et meil tulevikus avaneb võimalus rusudest saada pareamt ja üksikasjalisemat linnuse pilti, kui see oli võimalik tänavuaastase lühiajalise kaevamise põhjal.